

A Comparative Study of Insurers' Liability in Natural Disaster Coverage and Its Challenges

Mehdi molaei¹

¹Department of Law, Humanities, Islamic Azad University Faculty of, Tehran, Iran.

ARTICLE INFO	ABSTRACT
KEYWORDS: Natural disasters Insurer damage payment insurer's liability legal obligations	BACKGROUND AND OBJECTIVES: With the increasing frequency and severity of natural disasters such as earthquakes, floods, storms, and wildfires, the need for effective and efficient insurance coverage to compensate for damages to individuals and property is increasingly felt. In many countries, including Iran, natural disaster insurance is recognized as a key tool for risk management and reducing the financial burden of such disasters. However, numerous challenges in the field of natural disaster coverage, including limitations of the insurer's responsibilities and obligations, weaknesses in insurance contracts, and others, can affect the efficiency of insurance systems. Therefore, the main objective of this study is to identify the responsibilities of insurers in fulfilling their obligations and paying damages resulting from natural disasters and the related challenges. METHODS: To analyze the responsibilities of insurers for damages caused by natural disasters, existing legal texts, including jurisprudential, legal books, and published domestic and foreign articles, were used. Accordingly, the method of this article was library-based, analytical, and descriptive. First, the jurisprudential and legal foundations and the responsibility of insurers for damages caused by natural disasters were examined, and then the provision of insurance services and the legal challenges faced by insurers in paying damages caused by natural disasters in various countries, including Iran, the United States, the United Kingdom, France, and some other countries, were analyzed. FINDINGS: Articles 19 to 22 of the Insurance Law stipulate that the insurer is obligated to compensate for damages incurred based on the terms specified in the contract. Despite Article 953 of the Civil Code and extensive efforts to expand insurance coverage, natural disasters still do not receive full compensation under the current insurance framework. In Iran, the burden of proof for the occurrence of an incident lies with the policyholder, which can prolong the damage payment process. In advanced countries like France and the United States, contract transparency and shifting the burden of proof to the insurer facilitate the damage payment process, and official government documents automatically verify these disasters, eliminating the need for independent proof by the policyholder. In these countries, laws are designed in favor of the policyholder, and insurer obligations include compulsory insurance for natural disasters. Additionally, support services in Iran are primarily under the supervision of the government, which faces financial and implementation challenges, and the natural disaster insurance fund collects low premiums. In contrast, in countries like the United States and Japan, commercial insurance is provided with strict government oversight and global standards, resulting in faster and more transparent payments. CONCLUSION: Iran's approach to natural disaster coverage differs significantly from developed countries such as the United States and France. In Iran, the government plays the main role in covering natural disasters, and the private sector has a smaller role. To improve the status of natural disaster coverage, reforming insurance laws, providing more support for insureds, clarifying obligations, and strengthening the role of the private sector are essential. Learning from the successful experiences of other countries can help improve processes and reduce existing problems in this area.

مطالعه‌ی تطبیقی مسئولیت بیمه‌گران در پوشش بلایای طبیعی و چالش‌های آن

مهدی مولائی¹¹گروه حقوق، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

چکیده

پیشینه و اهداف: با افزایش فراوانی و شدت بلایای طبیعی، نظیر زلزله، سیل، طوفان و آتش‌سوزی، نیاز به پوشش‌های بیمه‌ای مؤثر و کارآمد برای جبران خسارات وارده به افراد و اموال احساس می‌شود. در بسیاری از کشورها، از جمله ایران، بیمه بلایای طبیعی به عنوان یک ابزار کلیدی برای مدیریت ریسک و کاهش بار مالی ناشی از این بلایا شناخته می‌شود. با این حال، چالش‌های متعددی در زمینه پوشش بلایای طبیعی شامل حدود مسئولیت‌ها و تعهدات بیمه‌گر، ضعف قراردادهای بیمه و ... وجود دارد که می‌تواند بر کارایی نظام‌های بیمه‌ای تأثیر بگذارد. براین اساس هدف اصلی این مطالعه، تطبیق مسئولیت بیمه‌گر در عمل به تعهدات و پرداخت خسارات ناشی از بلایای طبیعی و چالش‌های مرتبط با آن در ایران و کشورهای پیشرو است.

روش‌شناسی: به منظور تحلیل مسئولیت بیمه‌گران در برابر خسارات ناشی از بلایایی طبیعی از متون حقوقی موجود از جمله کتب فقهی، حقوقی و مقالات منتشرشده داخلی و خارجی استفاده شد. بر این اساس روش کار این مقاله، به صورت کتابخانه‌ای و تحلیلی و توصیفی بود. ابتدا به بررسی مبانی فقهی و حقوقی و مسئولیت بیمه‌گران در برابر خسارات ناشی از بلایای طبیعی پرداخته شد و در ادامه به صورت مرور مقایسه‌ای به تحلیل ارائه خدمات بیمه‌ای و چالش‌های قانونی بیمه‌گران در برابر پرداخت خسارات ناشی از بلایای طبیعی در کشورهای مختلف از جمله ایران، آمریکا، انگلیس، فرانسه و برخی دیگر از کشورها پرداخته شد.

یافته‌ها: مواد ۱۹ تا ۲۲ حقوق بیمه، تصریح می‌کنند که بیمه‌گر موظف است خسارات وارده را بر اساس شرایط تعیین شده در قرارداد، جبران کند. با توجه به ماده ۹۵۳ قانون مدنی و تلاش‌های گسترده برای توسعه پوشش بیمه‌ای، بلایای طبیعی همچنان از جبران کامل خسارات در چارچوب بیمه‌ای فعلی برخوردار نیستند. در نظام حقوقی ایران، اثبات وقوع حادثه بر عهده بیمه‌گذار است که می‌تواند فرآیند پرداخت خسارت را طولانی کند. در کشورهای پیشرفته‌ای مانند فرانسه و آمریکا با شفافیت قراردادهای انتقال بار اثبات به بیمه‌گر، فرآیند پرداخت خسارت را تسهیل می‌کنند و اسناد معتبر دولتی به صورت خودکار این بلایا را تأیید می‌کنند و نیاز به اثبات مستقل توسط بیمه‌گذار نیست. در این کشورها، قوانین به نفع بیمه‌گذار تنظیم شده و تعهدات بیمه‌گر شامل بیمه‌های اجباری برای حوادث طبیعی است. علاوه بر این، خدمات حمایتی در ایران بیشتر تحت نظر حاکمیت و دولت بوده که با مشکلات مالی و اجرایی مواجه است و صندوق بیمه بلایای طبیعی حق بیمه پایینی دریافت می‌کند. در حالی که در کشورهایی مانند آمریکا و ژاپن، بیمه‌های تجاری با نظارت شدید دولتی و استانداردهای جهانی ارائه می‌شوند و پرداخت‌ها سریع‌تر و شفاف‌تر انجام می‌شود.

نتیجه‌گیری: رویکرد ایران در پوشش بلایای طبیعی با کشورهای توسعه‌یافته مانند آمریکا و فرانسه به طور قابل توجهی متفاوت است. در ایران، دولت نقش اصلی را در پوشش بلایای طبیعی ایفا می‌کند و بخش خصوصی نقش کمتری دارد. برای بهبود وضعیت پوشش بلایای طبیعی، اصلاح قوانین بیمه‌ای، حمایت بیشتر از بیمه‌گذاران، شفاف‌سازی تعهدات و تقویت نقش بخش خصوصی ضروری است. الگوبرداری از تجربیات موفق کشورهای دیگر می‌تواند به بهبود فرآیندها و کاهش مشکلات موجود در این زمینه کمک کند.

مقدمه

بلایای طبیعی شامل رویدادهایی همچون زلزله، سیل، طوفان، آتش‌سوزی و دیگر پدیده‌های طبیعی هستند که می‌توانند خسارات جدی به اموال و جان افراد وارد کنند. بلایای طبیعی و خسارات بیمه ناشی از آن در سال ۲۰۱۷ به چیزی در حدود ۵۶ میلیارد دلار در سراسر جهان افزایش داشته است. خطرات ثانویه بیش از نیمی از خسارات بیمه جهانی در سال‌های ۲۰۱۷ و ۲۰۱۸ را تشکیل می‌دادند

(Swiss Re, 2019). آتش‌سوزی ۲۰۲۰-۲۰۱۹ استرالیا شامل حدود ۲۰۰ آتش‌سوزی همزمان و متوالی از مرزهای ایالتی بود. این آتش‌سوزی‌ها باعث مرگ ۳۳ نفر شد و حدود ۳۰۰۰ خانه، کسب و کار و زیرساخت‌های دام و مزرعه را به همراه آسیب قابل توجهی به محیط زیست ویران کرد (Gissing, 2020).

خسارت ناشی از بلایای طبیعی چنان است که عده زیادی از مردم را در وضعیت فاجعه‌آمیز قرار می‌دهد. دولت، به علت محدودیت منابع، نمی‌تواند پاسخگوی همه خسارات باشد و آن را جبران کند و مداخله او بیشتر ماهیت ترمیمی دارد تا پرداخت خسارت. با لحاظ پیشرفت‌های وسیع و سریع در افکار سیاسی و حقوقی جوامع و نیز در اقتصاد و فناوری؛ و با توجه به تنوع خسارت‌های قابل مطالبه، ارکان مسئولیت مدنی سنتی هم نمی‌تواند پاسخگوی این‌گونه خسارات باشد (Malekizadeh and Nasehi, 2023).

طبق پیش‌بینی‌های به عمل آمده تغییرات آب و هوایی باعث افزایش فراوانی و شدت بلایای طبیعی می‌شود. در نتیجه، خسارات اقتصادی ناشی از بلایای طبیعی می‌تواند به میزان قابل توجهی افزایش یابد. این امر پیامدهای قابل توجهی برای بخش بیمه خواهد داشت. از یک طرف، افزایش خطر ناشی از تغییرات آب و هوایی مستلزم ارزیابی تغییرات مورد انتظار در آسیب و شامل پیش‌بینی‌های کافی تغییرات آب و هوایی در مدیریت ریسک است. از سوی دیگر، تغییرات آب و هوایی می‌تواند فرصت‌های تجاری جدیدی را برای بیمه‌گذاران به ارمغان بیاورد (Botzen et al, 2010). براین اساس هدف اصلی این مقاله بررسی مسئولیت بیمه‌گر در عمل به تعهدات ناشی از خسارات بلایای طبیعی و چالش‌های قانونی مرتبط با آن در کشورهای پیشرو است. به منظور تحلیل مسئولیت بیمه‌گران در برابر خسارات ناشی از بلایای طبیعی از متون حقوقی موجود از جمله کتب فقهی، حقوقی و مقالات منتشرشده داخلی و خارجی استفاده شد. بر این اساس روش کار این مقاله، به صورت کتابخانه‌ای و تحلیلی و توصیفی بود. ابتدا به بررسی مبانی فقهی و حقوقی و مسئولیت بیمه‌گران در برابر خسارات ناشی از بلایای طبیعی پرداخته شد و در ادامه به صورت مرور مقایسه‌ای و تطبیقی به تحلیل ارائه خدمات بیمه‌ای و چالش‌های قانونی بیمه‌گران در برابر پرداخت خسارات ناشی از بلایای طبیعی در کشورهای مختلف از جمله ایران، آمریکا، انگلیس، فرانسه و دیگر از کشورهای پرداخته شد. مقایسه ایران با سه کشور پیشرو در چهار محور: تعهدات بیمه‌گر، نقش دولت، شفافیت قراردادهای و تأثیر تغییرات اقلیمی انجام شد. با استفاده از رویکرد تحلیل کتابخانه‌ای اسناد حقوقی ایران، فرانسه، ژاپن، و آمریکا با رویکرد توصیفی-تطبیقی، یافته‌های کلیدی نشان‌دهنده تفاوت بار اثبات حادثه، ضعف قراردادهای در ایران، و موفقیت سیستم‌های اتکایی در کشورهای پیشرو است.

مبانی نظری

بلایای طبیعی

بلایای طبیعی به مجموعه‌ای از حوادث زیانبار گفته می‌شود که منشاء انسانی ندارند. این حوادث معمولاً غیرقابل پیش‌بینی بوده یا حداقل از مدت‌های طولانی پیش از وقوع نمی‌توان آن‌ها را پیش‌بینی نمود. بلایای طبیعی می‌توانند ناشی از عوامل مختلفی مانند زمین‌لرزه، سیل، طوفان، آتشفشان، خشکسالی و غیره باشند (Swiss Re, 2019). واژه «بلای طبیعی»، می‌تواند گمراه‌کننده یا «بدآموز» باشد. زیرا امکان آن را فراهم می‌سازد که عده‌ای خسارت‌های ناشی از این حوادث را در قالب‌های کاملاً قهری که انسان توان پیشگیری از آن را ندارد، دسته‌بندی کنند. برای مثال، «بلا» دانستن زلزله این امکان ذهنی و عملی را برای دولت فراهم می‌سازد که خود را از بار مسئولیت پیش از حادثه‌رهایی بخشد و تنها پس از وقوع زلزله، در حد دلخواه اقدام به پرداخت «اعانه» به مصیبت‌دیدگان کند (Wikipedia, entry on 'Natural Disasters').

سه طوفان بزرگ هاروی، ماریا و ایرما در فاصله چهار هفته در سال ۲۰۱۷ به ایالات متحده رسیدند و یک ماه بعد توسط آتش‌سوزی‌های جنگلی در کالیفرنیا شمالی دنبال شدند (Aghakouchak et al, 2020). طوفان هاروی در ۲۵ اوت در تگزاس به عنوان طوفان رده ۴ به خشکی رسید و به حدود ۲۰۰۰۰۰ خانه آسیب وارد کرد (Swiss Re, 2018). در ۶ سپتامبر، طوفان ایرما، یکی از قوی‌ترین طوفان‌های ثبت شده در حوضه اقیانوس اطلس، جزایر ویرجین ایالات متحده، پورتوریکو و فلوریدا کیز را تحت تأثیر قرار داد. پس از آن طوفان ماریا در ۱۹ سپتامبر از جنوب شرقی جزایر ویرجین ایالات متحده عبور کرد و روز بعد به عنوان طوفان رده ۴ به پورتوریکو حمله کرد و خسارت قابل توجهی به زیرساخت‌ها وارد کرد. تأثیر مجموع این سه طوفان حدود ۲۶۵ میلیارد دلار خسارات مالی مستقیم بود که بر ۴۷ میلیون نفر تأثیر گذاشت. در اکتبر همان سال، حدود ۲۵۰ آتش‌سوزی در سراسر کالیفرنیا شمالی رخ داد که حدود ۸۹۰۰ سازه را با خسارت بیمه‌ای بیش از ۱۰,۹ میلیارد دلار نابود کرد (Swiss Re, 2018).

توالی مشابهی از بلایای طبیعی از جمله زلزله، سیل، طوفان و موج گرما در طول چند ماه، ژاپن را در سال ۲۰۱۸ تحت تاثیر قرار داد، هیچ یک از بلایای بزرگ منجر به خسارات قابل توجه در طول تاریخ نشده است، با این حال سال ۲۰۱۸ یکی از پرهزینه‌ترین سال‌های ثبت شده به دلیل تلفات کلی بود (AIR Worldwide, 2019).

بیمه مسئولیت

بیمه مسئولیت، بیمه تعهد بیمه‌گذار در برابر خسارات وارد به اشخاص دیگر است. بیمه‌گذاران با استفاده از تسهیلات و شرایط این بیمه‌نامه، تعهدات خود را در قبال دیگران بیمه می‌کنند. بیمه مسئولیت، مسئولیت حوادث را بر عهده می‌گیرد. در بیمه مسئولیت، شرکت بیمه متعهد می‌شود که خسارت‌های مالی و جانی که ممکن است به اشخاص ثالث وارد شود را جبران کند. در واقع، این بیمه از بیمه‌گذار در برابر مسئولیت‌هایی که در قبال دیگران دارد، محافظت می‌کند. به رغم رشد فزاینده میزان استفاده از بیمه‌های مسئولیت مدنی، هنوز ماهیت حقوقی این قرارداد آشکار نیست. توجیه آثار این قرارداد بر طرفین آن و اشخاص ثالث زیان‌دیده، صرفاً با تکیه بر شناخت ماهیت این قرارداد ممکن خواهد بود. فاصله گرفتن از قواعد عمومی قراردادها در بیمه‌نامه‌های مسئولیت، نظیر تعهد بیمه‌گر در پرداخت خسارت به شخص ثالث زیان‌دیده حتی در صورت عمد بیمه‌گذار و سایر مواردی که با قواعد عمومی توجیه‌پذیر نمی‌باشند، همگی نشان از آن دارد که باید برای این نوع بیمه‌ها یک ماهیت مستقل در نظر گرفت. هر چند در ایران نیز مانند انگلیس می‌توان از نظریه تعهد به نفع شخص ثالث و پرداخت خسارت منتسب به بیمه‌گذار سخن گفت، اما به نظر می‌رسد ماهیت قرارداد بیمه مسئولیت اجباری، تضمین جبران خسارت زیان‌دیده به حکم قانون و در محدوده قرارداد بیمه باشد (Moradifar et al, 2021; Mohaqeq Damad and Mala'ekhe Pourshoushtari, 2014).

مسئولیت مدنی، بیمه و تأمین اجتماعی سه شریک عمده جبران خسارت زیان‌دیدگان محسوب می‌شوند. چنانچه خسارت از طریق مسئولیت مدنی یا مزایای جنبی (بیمه و تأمین اجتماعی) قابل جبران باشد، مسئله نحوه جمع مبالغ قابل پرداخت از طریق بیمه، تأمین اجتماعی و حق جبران خسارت از طریق نظام مسئولیت مدنی مطرح می‌شود (Abbasloo and Karami Ghahi, 2014). قانونگذار بایستی میان منافع بیمه‌گر و بیمه‌گذار توازن ایجاد کند و به همین جهت به شکل کمتری از ذینفع بیمه و مسئولیت بیمه‌گر در این موارد حمایت شده است. لذا تبیین قلمرو مسئولیت بیمه‌گر در این زمینه ضروری می‌نماید (Shamsi Soltani, 2020).

مبانی فقهی و حقوقی

دیدگاه‌های گوناگونی درباره مبانی مسئولیت از منظر فقه امامیه مطرح شده است اما با توجه به محتوای قاعده لا ضرر، احادیثی مانند من أضر... که بدون قید تقصیر آمده است و همچنین اقوال فقها می‌توان به این نتیجه دست یازید که «استناد عرفی ضرر» به عنوان مبانی مسئولیت قرار گرفته است و تقصیر هم اگر اهمیتی دارد به جهت تأثیری است که در جهت احراز استناد عرفی دارد. از نگاه حقوق ایران اگرچه نظر مشهور بر آنست که تقصیر، مبانی مسئولیت است اما نظریه استناد عرفی دیدگاهی موجه‌تر به نظر می‌رسد؛ چرا که می‌توان گفت، تقصیر هیچ موضوعیتی در مبانی مسئولیت ندارد بلکه تنها طریقی است جهت اثبات رابطه سببیت و استناد عرفی فعل به فاعل (Rezaei and Abedi, 2022).

نظریات سنتی مسئولیت مدنی با توجه به اینکه دولت نقشی در ایجاد بلایای طبیعی ندارد و عمل زیانبار آن مفقود است، قادر به پوشش خسارات ناشی از آن نیست. با الهام از نظریه‌های حقوق عمومی مانند دولت رفاه و همبستگی اجتماعی، و همچنین قواعد فقهی نظیر قاعده لا ضرر و ضمان قهری، مسئولیت مدنی بدون تقصیر دولت در جبران خسارات بلایای طبیعی، از طریق ایجاد صندوق‌های بیمه همگانی با مشارکت دولت، بخش خصوصی و صنعت بیمه، و با هدف حفاظت از جان و مال شهروندان، امکان‌پذیر است. این رویکرد، با الگوبرداری از مدل‌های موفق جهانی مانند سیستم Cat Nat فرانسه و بیمه اجباری زلزله ژاپن، می‌تواند به جبران خسارات بلایای طبیعی به صورت نظام‌مند و ترمیمی کمک کند (Malekizadeh et al, 2024).

در حقوق سنتی و فقه، احکام و قواعد متفاوتی در مورد ایراد خسارت جانی و مالی به غیر در قالب قاعده اتلاف، ضمان دیه، غصب، مزاحمت مطرح بوده است. شرایط ایجاد ضمان و آثار آن در هر یک از این مباحث مستقل و متفاوت از دیگری بوده است. ولی حقوق مسئولیت مدنی، به تمام مباحث و مصادیق جبران خسارت، به صورت یکجا و سازمان یافته می‌پردازد و حتی مواردی نظیر تکلیف به پرداخت و جبران خسارت معنوی را، که در فقه اسلامی جایگاه چندانی ندارد، در چارچوب این مباحث و شرایط کلی دربر می‌گیرد (Babaei, 2021).

در فقه امامیه، مسئولیت مدنی عمدتاً مبتنی بر قاعده ضمان قهری و قاعده لاضرر است. طبق قاعده ضمان قهری (اتلاف)، هرکس موجب تلف مال دیگری شود، ضامن است؛ حتی اگر تقصیری نداشته باشد (Najafi, 2020). این قاعده به طور خاص در مواردی مانند غصب و اتلاف کاربرد دارد، اما می توان آن را به خسارات ناشی از بلایای طبیعی تعمیم داد، اگر ثابت شود دولت در پیشگیری یا مدیریت بحران قصور کرده است.

قاعده لاضرر «لَا ضَرَرَ وَلَا ضِرَارَ فِي الْإِسْلَام» (Makarem Shirazi, 1991) به معنای نفی هرگونه ضرررسانی است. بر این اساس، دولت به عنوان نماینده مردم موظف است از ضرررسانی به اموال و جان شهروندان جلوگیری کند. اگر کوتاهی دولت در اجرای سیاست های پیشگیرانه (مانند ساخت سیل بند) منجر به تشدید خسارت شود، مسئول جبران است (Shahid Thani, 1992).

طبق نظریه حکومت به عنوان امین، دولت امین مردم بوده و موظف به حفظ اموال و جان آنان است. اگر در انجام این امانت داری کوتاهی کند، مسئول خسارات ناشی از بلایای طبیعی است. نظریه دولت به عنوان امین، به تحلیل و تبیین مسئولیت دولت و پیشگیری از خسارات ناشی از کوتاهی در مدیریت بحران (نظیر زلزله بم) کمک می کند (shaykh Mufid, 1993).

مسئولیت ناشی از قرارداد اجتماعی: طبق نظریه های حقوق عمومی اسلامی، دولت بر اساس بیعت و قرارداد اجتماعی تشکیل می شود و متعهد به تأمین رفاه و امنیت شهروندان است. این تعهد، مسئولیت جبران خسارات ناشی از کوتاهی در مدیریت بحران را ایجاد می کند (Malekizadeh et al, 2024).

مسئولیت مدنی بدون تقصیر: در حقوق ایران، ماده ۱ قانون مسئولیت مدنی بر پایه تقصیر استوار است، اما رویه قضایی و دکترین حقوقی با الهام از نظریه خطر و تئوری تضمین حق، مسئولیت دولت را در مواردی مانند بلایای طبیعی بدون نیاز به اثبات تقصیر پذیرفته است. این رویکرد با قاعده اتلاف در فقه همسو است که در آن، مسئولیت ناشی از نتیجه عمل (تلف مال) است، نه قصد یا تقصیر (Babaei, 2021).

نظریه همبستگی اجتماعی: بر اساس این نظریه، تمام اعضای جامعه (دولت، بیمه گران و مردم) در قبال خطرات طبیعی مسئولیت جمعی دارند. این دیدگاه در فقه با مفهوم تعاونوا علی البر والتقوی (مأئده: ۲) و تشکیل صندوق های بیمه همگانی توجیه می شود (Malekizadeh & Nasehi, 2023).

سیستم Cat Nat فرانسه مبتنی بر مشارکت دولت و بیمه گران خصوصی است. در فقه امامیه، این مدل با قاعده احسان (تسهیل جبران خسارت برای مردم) و اصل تعاون همخوانی دارد. الزام به بیمه اجباری زلزله در ژاپن با حکم ثانویه وجوب حفظ نفس در فقه قابل توجیه است که بر ضرورت پیشگیری از خطرات جانی و مالی تأکید می کند (Rezaei & Abedi, 2022).

تدوین قانون خاص مسئولیت دولت: با الهام از قاعده لاضرر و نظریه تضمین حق، قانونی تصویب شود که مسئولیت دولت در جبران خسارات بلایای طبیعی را بدون نیاز به اثبات تقصیر، مشروط به کوتاهی در پیشگیری یا مدیریت بحران، مقرر کند. ایجاد صندوق بیمه همگانی بر پایه وقف: استفاده از نهاد وقف عام برای تأمین مالی صندوق بیمه بلایای طبیعی، مطابق با قاعده وقف در فقه که استفاده از اموال عمومی برای مصالح عامه را تجویز می کند (Mohaqeq Damad, 2014).

پیشینه تحقیق

(Moradifar et al, 2021) در یک مقاله با عنوان «الزامات بازنگری در مسئولیت مدنی خسارات بلایای غیرمترقبه طبیعی به شهروندان در ایران (رویکردی مبتنی بر حقوق شهروندی و حکمروایی خوب بحران)» نشان دادند پیش بینی امکان خسارات ناشی از وقوع بسیاری از بلایای غیرمترقبه نظیر سیل و زلزله با پیشرفت های علمی امروزی قابل تشخیص است و در صورت کوتاهی و قصور بخش دولتی و یا خصوصی باید خسارات ناشی از آن به شهروندان پرداخت شود. بنابراین حکمروایی بحران به عنوان نظریه ای مناسب می تواند در جبران خسارت بلایای غیرمترقبه توسط دولت یا اشخاص، نظریه ای کارا و جامع به شمار آید. این پژوهش اگرچه به تحلیل نقاط ضعف نظام حقوقی ایران پرداخته، اما مقایسه سیستماتیک با نظام های حقوقی پیشرو را در نظر نگرفته است.

نتایج مقاله (Malekizadeh and Nasehi, 2023)، با عنوان «جبران خسارت بلایای طبیعی بر مبنای مسئولیت مدنی جمعی (بررسی تحلیلی قانون تأسیس صندوق بیمه همگانی بلایایی طبیعی مصوب ۱۳۹۹/۸/۵)» نشان داد با پذیرش مسئولیت جمعی و ایجاد سازوکار مناسب، می توان پای صنعت بیمه را به منظور جبران خسارت به میان آورد. قانون تأسیس صندوق بیمه همگانی بلایای طبیعی مصوب ۱۳۹۹/۸/۵ از این نظریه الهام گرفته است و در نوع خود قانونی مترقی محسوب می شود. در این مطالعه چالش های اجرایی و حقوقی این

قانون (مانند نبود سازوکارهای شفاف برای توزیع خسارت، کمبود منابع مالی، یا عدم الزام به مشارکت بیمه‌گران خصوصی) را در مقایسه با کشورهای پیشرو بررسی نکرده‌اند.

(Pagano et al, 2018) در مقاله‌ای با عنوان «رابطه بین شرکت‌های بیمه و کاهش خطر بلایای طبیعی: مروری بر ویژگی‌های کلیدی و مکانیسم‌های مقابله با تغییرات آب و هوایی» ارتباط و رابطه طبیعی بین شرکت‌های بیمه، رابطه اجباری که سال به سال شرکت‌های بیمه با آن مواجه هستند و به ویژه ابزارهای متعددی که توسط شرکت‌های بیمه در زمینه بیمه و بیمه اتکایی برای خطرات طبیعی ایجاد شده است را برجسته می‌کنند. ضعف این مطالعه عدم تطبیق نتایج با کشورهای پیشرو در زمینه بیمه به منظور کاهش خطر بلایای طبیعی است.

مطالعه دیگری توسط (Malekizadeh et al, 2024)، با عنوان «مسئولیت مدنی بدون تقصیر دولت در بلایای طبیعی» انجام شد. نتایج نشان داد دولتی که قدرت عمومی را به نمایندگی از مردم در دست دارد و خدمات عمومی را هدف خود قرار داده است، نمی‌تواند نسبت به خسارات عظیم ناشی از بلایای طبیعی بی‌تفاوت باشد. جبران خسارت در این مسئولیت بستگی به شرایط اقتصادی و بودجه عمومی دولت و مشارکت مردم و منابع مالی صندوق بیمه بلایای طبیعی دارد و به همین دلیل نظام ترمیمی و نه نظام جبران کامل بر آن حاکم است. در این مطالعه نقش بیمه‌گران به عنوان بازیگران اصلی در تقسیم ریسک و جبران خسارت به حاشیه رانده شده است.

مقاله (Hosseini Zahmatkesh et al, 2021)، با عنوان «بررسی مسئولیت مدنی دولت در جبران خسارات مخاطرات طبیعی و نقش مدیریت بحران در کاهش آن (مطالعه موردی سیل)» نشان داد مدیریت بحران‌های طبیعی می‌تواند هزینه‌های ناشی از وقوع این بحران‌ها را که شامل هزینه‌های اقتصادی - اجتماعی و همچنین انسانی می‌باشد کاهش دهد. با بررسی نظریات نوین در خصوص مسئولیت مدنی دولت، نظریاتی همچون نظریه‌ی خطر به دلیل بی‌ارتباط نبودن با تقصیر پذیرفته نشدند و نظریاتی همچون دولت بیمه گر و تساوی شهروندان در تحمل هزینه‌های عمومی با نقایصی مواجه هستند که نمی‌توان به خوبی در مورد مسئولیت مدنی دولت ناشی از بلایای طبیعی مورد استفاده قرار بگیرند؛ اما نظریات دولت رفاه و تضمین حق به خوبی این مسئولیت را پوشش می‌دهند. در این مطالعه مقایسه سیستماتیک با نظام‌های حقوقی پیشرو در نظر گرفته نشده است.

در مقاله (Kousky, 2019)، به بررسی نقش بیمه بلایای طبیعی در بازیابی و کاهش ریسک پرداخته شد. ابتدا عملکرد بازارهای بیمه بلایای طبیعی به طور گسترده بررسی شد و سپس به شناسایی مطالعات تجربی در مورد نقش بیمه بلایای طبیعی در بازیابی و تأثیرات بیمه بلایا بر کاهش ریسک پرداخته شد. یافته‌ها نشان داد که پوشش بیمه بازیابی را بهبود می‌بخشد، اما تأثیرات آن بر کاهش ریسک ممکن است کم باشد و مطالعات بیشتری به ویژه برای درک بهتر نقش بیمه در سازگاری با آب و هوا برای مقایسه نتایج بین اموال بیمه شده و بیمه نشده مورد نیاز است. در این مطالعه رویکرد تطبیقی برای شناسایی الگوهای موفق و ناکام به کار گرفته نشده است.

مطالعه‌ای توسط (Irons, 2020) با عنوان «مطالعات موردی در زمینه‌ی بیمه و جبران خسارت پس از بلایای طبیعی» انجام شد. باتوجه به اینکه خطرات مالی در نیوزلند و خارج از کشور در نتیجه برخی بلایای طبیعی، به ویژه سیل کاهش یافته است، این مقاله بخشی از پروژه چالش ملی در مورد بیمه و سایر مسئولیت‌ها برای جبران خسارات وارده به بخش مسکن از خطرات ساحلی مرتبط با افزایش سطح آب دریا است. نتایج نشان داد که ریسک، خسارت، هزینه و مسئولیت در حال حاضر تحت طرح‌های مختلف قرار می‌گیرند. بیمه خصوصی، بیمه تحت حمایت دولت، قانون کار عمومی ۱۹۸۱، و مسئولیت شوراها می‌توانند برای تقسیم ضررهای و جبران خسارت ناشی از بلایای طبیعی مورد استفاده قرار گیرند.

(Gissing et al, 2022) در مقاله‌ای با عنوان «بلایای طبیعی مرکب در استرالیا: یک تحلیل تاریخی» از پایگاه داده بلایای طبیعی استرالیا و خسارات بیمه عادی استفاده کردند تا اثبات شود که بلایای مرکب مسئول بالاترین خسارات مالی فصلی هستند. اگرچه بلایای طبیعی کشور اغلب در ساحل شرقی رخ می‌دهد، ولی ممکن است شامل بلایایی در هر دو طرف قاره باشند. نتایج نشان می‌دهد که جفت شدن آتش سوزی و طوفان گرمسیری بسیار کمتر از آنچه که به طور تصادفی انتظار می‌رود رخ داده است. این به این دلیل است که این خطرات بیشتر در شرایط آب و هوایی متضاد رخ می‌دهد. در این مطالعه به مسئولیت حقوقی بیمه‌گران و تطبیق آن با قوانین ملی پرداخته نشده است.

در مقاله (Boccard, 2018)، با عنوان «بلایای طبیعی بر فراز فرانسه ارزیابی ۳۵ ساله» با استفاده از یک پایگاه داده اداری جامع، تأثیر رویدادهای شدید آب و هوایی در شهرهای فرانسه بین سال‌های ۱۹۸۲ و ۲۰۱۷ ارزیابی شد. باتوجه به بررسی‌های انجام شده در درازمدت، به ازای هر هزار نفر جمعیت، ماهانه ۲۲ نفر از ساکنان آسیب دیده بودند. نتایج نشان داد هزینه کامل اقتصادی بلایای طبیعی به ازای هر نفر ۲۲ یورو در سال تخمین زده می‌شود و بخش کوچکی از حق بیمه اموال را نشان می‌دهد. ساکنان مناطق امن در حال حاضر به کسانی که در مناطق پرخطر زندگی می‌کنند یارانه می‌دهند. به بررسی سازوکارهای بیمه‌ای فرانسه و نقش بیمه در کاهش ریسک پرداخته شده است، بدون آنکه رویکرد تطبیقی بین‌المللی برای شناسایی الگوهای موفق و ناکام به کار گرفته شود.

در مقاله (Keucheyan, 2023)، با عنوان «وضعیت محیط زیست و تغییر آب و هوا: طرح بیمه "Cat Nat" فرانسوی تحت فشار» به بررسی تنش‌های فزاینده در مورد بیمه بلایای طبیعی، در پس زمینه تغییرات آب و هوایی پرداخته شد. برای درک این موضوع، از نظریه کریستین پارتی در زمینه «دولت سازنده محیط» استفاده شد. نتایج نشان داد تصمیمات مربوط به مدیریت بلایای طبیعی به طور فزاینده‌ای توسط دولت اتخاذ می‌شود و بیمه‌گران نقش سازنده‌ای در زمینه ارائه خدمات بیمه‌ای به منظور پوشش مناسب خسارات بلایای طبیعی ندارند.

در مقاله دیگر (Bradt et al. 2021)، نرخ جذب بیمه سیل را در سطح سرشماری بر اساس تحصیلات، درآمد، سن و وضعیت مالکیت مدل کردند. آنها درجه شگفت‌انگیزی از ناهمگونی را در پذیرش بیمه بین مناطقی یافتند که به طور مشهودی بسیار مشابه بودند. این ناهمگونی و پیچیدگی تصمیم خرید بیمه توسط (Booth and Kendal. 2020)، نیز مورد تأکید قرار گرفت. آنها رابطه بین کم‌بیمه‌گی و آسیب‌های اجتماعی-اقتصادی را بررسی کردند و نقشه پیچیده‌ای را یافتند که مستقیماً این دو را به هم مرتبط نمی‌کند. در مقاله (Berlemann and Eurich. 2021)، تفاوت‌های قابل توجهی در رفاه فردی بر اساس خطر ارزیابی شده ناشی از بلای طبیعی نشان داده شد. طیف وسیعی از کارها در مورد طوفان کاترینا در ایالات متحده انجام شده است. کاترینا طوفان شدیدی بود که در سال ۲۰۰۵ نیواورلئان را درنوردید و باعث مرگ نزدیک به ۲۰۰۰ نفر و بیش از ۱۰۰ میلیارد دلار خسارت شد.

پژوهش حاضر به بررسی تطبیقی مسئولیت بیمه‌گر در ایران با سه کشور پیشرو (فرانسه، ژاپن و آمریکا) می‌پردازد. در حالی که مطالعات پیشین بیشتر بر مسئولیت دولت و سازوکارهای بیمه داخلی تمرکز داشته‌اند، این پژوهش با تحلیل سیستماتیک و مقایسه بین‌المللی، به بررسی تفاوت‌های ساختاری در تعهدات بیمه‌گران، نقش دولت در تنظیم‌گری و چارچوب‌های قانونی می‌پردازد. برخلاف کارهای قبلی، این مطالعه با تمرکز بر خلاءهای موجود در نظام حقوقی ایران و ارائه الگوهای موفق بین‌المللی، به دنبال ارائه یک رویکرد تطبیقی و پیشنهاد اصلاحی در حوزه قوانین بیمه‌ای است که در مطالعات پیشین مغفول مانده است.

مسئولیت بیمه‌گر در پرداخت خسارات بلایای طبیعی

مسئولیت بیمه‌گر در جبران خسارات ناشی از بلایای طبیعی در قانون بیمه ایران (مصوب ۱۳۱۶) به صورت خاص تعریف نشده است. با این حال، قانون تأسیس صندوق بیمه همگانی حوادث طبیعی (مصوب ۱۳۹۹/۸/۵) سازوکاری برای جبران این خسارات با مشارکت دولت، بیمه‌گران خصوصی، و بیمه‌گذاران فراهم کرده است. این صندوق، با الهام از مدل‌های جهانی مانند سیستم Cat Nat فرانسه، می‌تواند به جبران خسارات بلایای طبیعی به صورت نظام‌مند کمک کند.

اصل نخستین خطر

یکی از اصول حاکم بر قراردادهای بیمه اصل نخستین خطر است که بیشتر در بیمه‌های آتش سوزی استفاده می‌شود؛ مثلاً کارخانه‌ای که فقط یک قسمت خاص را بیمه می‌کند ولی هر قسمت دیگر هم که آتش بگیرد تحت پوشش می‌باشد. مجموعه‌ای را به صورت «نخستین خطر- نخستین خسارت» بیمه می‌کنند که ۹۹٪ اتفاق نمی‌افتد. اصل اولین بار برای بیمه آتش سوزی مورد استفاده قرار می‌گیرد، بیمه‌گذار مطمئن است در صورت بروز حادثه فقط قسمتی از اموال او آسیب می‌بیند لذا با هماهنگی بیمه‌گر فقط درصدی از اموال خود را بیمه می‌کند و نه همه آن را، در این صورت در صورت بروز حادثه بیمه‌گر ملزم به پرداخت تمام خسارت (حداکثر میزان خسارت تخمینی) می‌باشد (Karimi, 2023).

قرارداد بیمه آتش سوزی توافقی است بین بیمه‌گذار از یک سو، و بیمه‌گر از دیگر سو که به صورت بیمه نامه متجلی می‌شود. اصول قرارداد بیمه آتش سوزی مبتنی بر ایجاب و قبول است و باید ایجاب و قبول طرفین قرارداد (بیمه‌گر و بیمه‌گذار) به طور قطعی و بدون هیچ قید و شرط و با رضایت طرفین در مدت معین یا مدتی که عرفاً معقول و منطقی باشد اعلام شود. قرارداد بیمه آتش سوزی

قرارداد عادی است و الزام قانونی برای کتبی بودن آن است. در عمل، قرارداد آتش‌سوزی نوشته‌ای است که به آن بیمه‌نامه اطلاق می‌شود و طرفین قرارداد آتش‌سوزی در مورد محتوای آن اتخاذ تصمیم می‌کنند (Sabat, 2018).

ماده ۱۰ قانون بیمه

اساس تعهد بیمه‌گر در بیمه آتش‌سوزی، ارتباط حق بیمه با سرمایه بیمه شده است و بیانگر حداکثر مسئولیت بیمه، که در صورت تحقق خطر بیمه شده، خسارت بر آن اساس پرداخت می‌شود. سرمایه بیمه شده باید در لحظه شروع قرارداد برابر با ارزش واقعی بیمه شده باشد و در طول مدت اعتبار قرارداد تغییر پیدا نکند. حق بیمه بر اساس درصد یا در هزار سرمایه بیمه شده بر مبنای تعرفه نرخ بیمه محاسبه می‌شود. اگر سرمایه بیمه شده کمتر از ارزش واقعی باشد، بیمه‌گذار از دریافت کامل خسارت خود محروم می‌شود و بیمه‌گر خسارت را به نسبت سرمایه بیمه شده به ارزش واقعی می‌پردازد.

چالش‌های خدمات بیمه بلایای طبیعی در ایران

خسارات ناشی از بلایای طبیعی که سابقاً نتیجه قوه قاهره و غیرقابل تدارک تلقی می‌شدند، امروزه در پوشش نظام‌های خاص قانونی قابل جبران انگاشته می‌شوند. این نظام‌ها علاوه بر جبران خسارت زیان‌دیدگان، در پی پیشگیری و کاهش آثار بلایای طبیعی نیز هستند تا به نحو بهتری پیامدهای نامطلوب این بلایا را مدیریت کنند. قانون «تأسیس صندوق بیمه همگانی حوادث طبیعی» نیز در این راستا، تلاشی در پاسخ به مطالبه امنیت از سوی افکار عمومی است که تلفیقی از بیمه اجباری و حمایت دولتی را برای جبران خسارت بلایای طبیعی به خدمت می‌گیرد. با وجود این به نظر می‌رسد فرایند طولانی تصویب و بی‌توجهی به اصول حقوقی و تجربه عملی دیگر کشورها، قانون‌گذار را در دستیابی به اهداف خود ناکام گذاشته است (Ghesmati Tabrizi, 2022).

مقاله (Rastgoo et al, 2024)، با عنوان «تحلیل آسیب‌پذیری بیمه کشاورزی در مواجهه با بلایای طبیعی: بینش‌هایی از ایران» نشان داد بیمه کشاورزی نقش مهمی در مدیریت و کاهش خسارات ناشی از بلایای طبیعی ایفا می‌کند و در عین حال از طریق توزیع عادلانه ریسک از کشاورزان حمایت می‌کند. این مطالعه بر شناسایی آسیب‌پذیری‌های صندوق بیمه کشاورزی ایران در هنگام بلایای طبیعی و ارائه راهکارهایی برای حفظ آمادگی و سازگاری با شرایط جدید متمرکز است. شاخص کلیدی آسیب‌پذیری‌ها شامل «ظرفیت مالی ضعیف صندوق بیمه» است.

ماده ۹۵۳ قانون مدنی

با وجود تمام کوشش‌هایی که برای گسترش بیمه صورت گرفته، پوشش مخاطرات بلایای طبیعی، سهم چندانی از جبران خسارت در مفهوم عام آن ندارد. هرچند امروزه، گرایش ذهنی و فرهنگی فراوانی به سمت پذیرش بیمه وجود دارد. حقوق مسئولیت مدنی، نظامی مبتنی بر تقصیر است. بدین معنا که هرکس مرتکب تقصیر شود، باید خسارت ناشی از آن را جبران کند. در هر موردی غیر از تقصیر، اثبات رابطه سببیت میان عامل زیان و زیان وارده دشوار می‌شود.

ماده ۱ قانون مدنی

ماده یک قانون مسئولیت مدنی این ایده را القا می‌کند که مبنای مسئولیت مدنی در حقوق کشورمان تقصیر است. اگرچه می‌توان تفسیر بسیط از تقصیر به عمل آورد و آن را شامل هرگونه تعدی یا تفریطی دانست که منتهی به بروز خسارت شود. با این حال، بررسی مقررات و رویه‌ی بیمه‌ای نشان می‌دهد که شرکت‌های بیمه، مواردی را که شخص بیمه‌گذار یا عوامل او موجب زیان می‌شوند و «عمد» آنها در بروز خسارت اثبات می‌شود، مشمول پوشش بیمه‌ای نمی‌دانند. علت این استثنا مشخص است: عمد در خسارت به دیگران، حسب مورد، جرم یا شبه جرم است و شرکت بیمه نمی‌تواند با پوشش بیمه‌ای، زیان‌های عمدی عوامل بالقوه چنین خسارت‌هایی را تحریک کند.

عمدی بودن خسارت

در خصوص بلایای طبیعی، نه تنها اثبات «عمد» شخص یا اشخاصی که تصور می‌رود، در ورود خسارت موثر باشند، غیرممکن است؛ بلکه انتساب تعدی یا تفریط هم به ایشان دشوار می‌شود. به همین دلیل، اغلب به بلایای طبیعی به عنوان حوادثی نگریسته می‌شود که در حال عادی از جمله استثنای پوشش بیمه‌ای محسوب می‌شود که شرکت بیمه در قبال آن هیچ مسئولیتی ندارد. مگر اینکه موضوع قرارداد بیمه، ارائه پوشش بیمه‌ای برای چنین مخاطراتی باشد (Kunreuther, 1968).

قائده سببیت و قوه قاهره

در رابطه با مسئولیت نسبت به بلایای طبیعی، مشکل دیگری که می‌تواند در برقراری ارتباط میان بیمه و مسئولیت مطرح شود رابطه سببیت است. به موجب عرف بیمه، شرکت‌های بیمه تنها در قبال آن دسته از خسارت‌هایی مسئول هستند که میان آنها و بیمه‌گذار یا عوامل آنها رابطه سببیت برقرار باشد. حال آنکه، بسیاری از بلایای طبیعی در قالب «قوه قاهره» طبقه‌بندی می‌شوند و «قوه قاهره» از هر نوع که باشد، از جمله مواردی هستند که در حالت عادی، شرکت‌های بیمه خود را در قبال آن مسئول نمی‌دانند (Ahmadi, 2012).

خسارت‌های روحی و روانی

چالش دیگر، با ماهیت خسارت‌هایی ارتباط می‌یابد که در صورت وقوع بلایای طبیعی وارد می‌شوند. بسیاری از زیان‌های این بلایا، فراگیر، جبران ناپذیر و غیرمادی هستند. ماهیت خسارت‌های روحی و روانی و نیز نوع جبران‌های جایگزین، اجازه نمی‌دهد که بتوان آنها را در کلیه قوانین و مقررات مربوط به مسئولیت مدنی پیش‌بینی کرد. برای مثال، قرارداد بیمه‌ای که برای پرداخت خسارت ناشی از بلایا منعقد می‌شود، عملاً نمی‌تواند حاوی بندی برای عذرخواهی شرکت بیمه از زیان دیده در صورت وقوع حادثه بیمه پذیر باشد (Ahmadi, 2012).

بیمه بلایای طبیعی در کشورها و چالش‌های قانونی مرتبط

فراوانی و شدت فزاینده بلایای طبیعی شکاف پوشش بیمه‌ای را با متحمل شدن خسارات بیشتر برای بیمه‌گران تشدید می‌کند که منجر به حق بیمه بالاتر در ازای پوشش یا انصراف کامل از خدمات می‌شود. یافته نشان می‌دهد بیمه‌گران می‌توانند نقش فعال‌تری را در سطح موقت بلایای طبیعی با درگیر شدن در مداخلات قبلی برای محافظت از افراد آسیب‌پذیر در برابر خطرات مربوط به تغییرات آب و هوایی ایفا کنند (Sheehan et al, 2023). در ادامه به بیمه بلایای طبیعی در کشورهای مختلف شامل آمریکا، انگلیس، استرالیا، فرانسه و دیگر کشورها به همراه چالش‌های قانونی مرتبط با آن پرداخته می‌شود:

الف: آمریکا

در ایالات متحده، دولت بیمه سیل را از طریق برنامه ملی بیمه سیل (NFIP) ارائه می‌کند. این برنامه حداقل مقررات مدیریت سیلاب را برای ثبت نام داوطلبانه دارد و بیمه سیل را برای خانوارها، مشاغل و ساختمان‌ها در اختیار قرار می‌دهد. سطح پوشش برای ساختمان‌های مسکونی و تجاری محدود است. بیمه در سطوح ایالتی تنظیم می‌شود و دفاتر بیمه دولتی به شرکت‌ها و نمایندگان بیمه مجوز می‌دهند. بسیاری از ایالت‌ها همچنین مکانیسم‌های یا نهادهای دولتی را برای ارائه بیمه بلایا ایجاد کرده‌اند (Kousky, 2019). خطرات مربوط به افزایش سطح آب دریا، نحوه عملکرد بیمه در حال حاضر را به دلیل ماهیت غیر تصادفی آنها به چالش می‌کشد. یک رویداد ریسک غیرتصادفی که بر حوزه‌های مرتبط مانند افزایش سطح آب دریا تأثیر می‌گذارد، بیمه‌گران را تشویق می‌کند تا از ریسک خارج شوند تا با بی‌ثباتی مالی مواجه نشوند. بیمه‌گران در سطح بین‌المللی قبلاً از پوشش برخی مناطق کناره‌گیری کرده‌اند، و در سطح محلی اخیراً از پوشش برخی خسارت‌های اموال غیرمرتبط با افزایش سطح آب دریا کناره‌گیری کرده‌اند (Iorns, 2020).

ب: انگلیس

در انگلستان، متداول‌ترین بلایای طبیعی معمولاً سیل و طوفان‌های شدید هستند که می‌توانند خسارت قابل توجهی به املاک وارد کنند. در انگلیس بیمه خانه برای کمک به پوشش هزینه‌های بازسازی خانه و وسایل به همان شکلی که قبل از آسیب دیده بودند، وجود دارد. سیل رایج‌ترین شکل بلایای طبیعی در بریتانیا است که خسارتی به ارزش ۵ میلیارد پوند در سال ۲۰۱۵ به بار آورده است و میانگین خسارت بیمه به ۵۰۰۰ پوند می‌رسد. در این کشور، بیمه‌گران پوشش‌های لازم را به منظور جبران خسارت ناشی از تروریسم ارائه می‌دهند، همچنین استثنای مربوط به حمله شیمیایی، بیولوژیکی، رادیولوژیکی یا هسته‌ای حذف شدند (Monti, 2010).

ج: فرانسه

فرانسه آمادگی خود را در برابر بلایای طبیعی افزایش داده است، با این وجود مناطق ساحلی به دلیل افزایش حضور خطرناک مردم کنار سواحل دریا و وضعیت بدتری نسبت به منطقه شمالی دارند. هزینه کامل خسارت مالی بلایای طبیعی به ازای هر نفر ۲۲ یورو در سال تخمین زده می‌شود این در حالی است که بخش کوچکی از خسارت توسط شرکت‌های بیمه پوشش داده می‌شود. در این کشور ساکنان مناطق امن در حال حاضر به کسانی که در مناطق پرخطر زندگی می‌کنند یارانه پرداخت می‌کنند که نشان دهنده عدم پوشش مناسب بلایای طبیعی توسط بیمه‌گران در این کشور است (Boccard, 2018).

پوشش بیمه در فرانسه شامل مشارکت بخش خصوصی با دولت فرانسه برای جبران خسارت ناشی از سیل است و نگرانی فزاینده‌ای در میان بیمه‌گذاران در مورد بلایایی مخرب آب و هوایی وجود دارد. برای ترویج اقدامات پیشگیرانه و همچنین در نظر گرفتن آنها در

ارزیابی خطر سیل، اخیراً بیمه‌گران اقدام به توسعه یک سیستم رتبه‌بندی اقدامات پیشگیرانه کرده‌اند (Guillier, 2017). در سال ۲۰۱۲، SCOR، یکی از بزرگترین شرکت‌های بیمه جهان، از دولت فرانسه شکایت کرد و طرح بیمه دولتی-خصوصی بلایای طبیعی را به چالش کشید و به نفع پوشش بهتر بیمه بلایای طبیعی کمپینی تشکیل شد (Keucheyan, 2023).

د: نیوزلند

هنگامی که یک بیمه‌گر خصوصی شکافی را در بازار ایجاد می‌کند، این امر اغلب باعث ایجاد یک سیستم اجباری دولتی برای حفظ یک برنامه بیمه برای مصرف‌کنندگان می‌شود. نمونه‌ای از سیستم‌های دولتی، کمیسیون زلزله نیوزیلند است. قانون کمیسیون زلزله ۱۹۹۳ ساختاری مشابه با بیمه‌نامه و پوشش تعیین می‌کند. با این حال، این یک قرارداد بیمه نیست، بلکه یک سیستم مالیات است. بعد از زلزله کرایست چرچ، به طور داوطلبانه هزینه زیادی را برای خرید ملک متقبل شد (Monti, 2010).

ر: استرالیا

برنامه‌ریزی یکپارچه برای کاهش خطرات بلایای طبیعی: چالش‌ها و چشم اندازهای استرالیا نشان داد که سکونتگاه‌های استرالیا به طور منظم با خطرات مختلفی مانند طوفان، سیل، آتش سوزی جنگلی و زلزله تعامل دارند. انسان‌ها باید مسئولیت خطرات موجود در سکونتگاه هایشان را بپذیرند. برنامه‌ریزی شهری در استرالیا پتانسیل قابل توجهی برای اصلاح طراحی فیزیکی، مکان و ویژگی‌های انسانی سکونتگاه ها دارد، اما نیاز به ادغام بهتر برنامه‌ریزی با ارائه خدمات ضروری مثل بیمه بلایای طبیعی وجود دارد. بررسی‌های انجام شده نشان دهنده‌ی افزایش بروز بلایای طبیعی، ماهیت و فراوانی انواع بلایا در استرالیا بود (March, 2016).

دولت استرالیا بازپرداخت جزئی طیف وسیعی از خسارات بلایای طبیعی را در ایالت‌ها و مناطق مختلف ارائه می‌کند. بلایای تحت پوشش شامل آتش سوزی، طوفان، زلزله، سیل، طوفان، موج طوفان، رانش زمین، گردباد و برخورد شهاب سنگ است. پوشش بلایای طبیعی عموماً در بیمه اموال و موتور، هم در بیمه‌های شخصی و هم در بازرگانی گنجانده می‌شود. در بیمه‌های شخصی (موتور، خانه و محتویات)، بیمه نامه‌ها به طور کلی طیف وسیعی از بلایای طبیعی را پوشش می‌دهند. با این حال، خط‌مشی‌های استاندارد، خانه و محتویات، پوشش فرونشست، رانش زمین، سیل و «اقدامات دریایی» از جمله موج، طوفان، جزر و مد و سونامی را مستثنی می‌کند (Le et al, 2024).

ه: اتحادیه اروپا

طرح‌های بیمه در برابر خسارات ناشی از بلایای طبیعی در اتحادیه اروپا نشان‌دهنده‌ی ضریب نفوذ بالای بیمه است که معمولاً با دخالت مستقیم دولت همراه است. ارتباط بین بیمه و کاهش ریسک خودکار نیست و اقدامات حمایتی خلاقانه توسط طرح‌های بیمه آزمایش می‌شوند. موفقیت آنها مورد مناقشه است و نیاز به بررسی بیشتر دارد. نحوه شکل‌گیری غرامت پس از دولت مستقیماً بر ضریب نفوذ بیمه تأثیر نمی‌گذارد، اما هماهنگی بین جبران خسارت‌های قبلی دولت و برنامه‌های بیمه می‌تواند به بهبود تخصیص کارآمد منابع مالی در مدیریت ریسک کمک کند (Paleari, 2019).

۱. الگوهای بیمه بلایای طبیعی در کشورهای پیشرو: مسئولیت‌پذیری و نتایج

الف) فرانسه: سیستم «Cat Nat» و نقش فعال دولت

چارچوب قانونی: سیستم بیمه اجباری بلایای طبیعی (Cat Nat) با مشارکت دولت و بخش خصوصی، بر اساس قانون ۱۹۸۲، مسئولیت بیمه‌گران خصوصی را در پوشش خسارات ناشی از سیل، زلزله و طوفان تعیین می‌کند. دولت فرانسه از طریق صندوق بازپرداخت خسارات (CCR)، ریسک‌های کلان را بیمه اتکایی می‌کند.

نتایج:

شفافیت در پرداخت خسارت: اسناد دولتی (مانند اعلامیه‌های فاجعه) به صورت خودکار وقوع بلایا را تأیید می‌کنند، نیاز به اثبات بیمه‌گذار را حذف می‌کنند (Boccard, 2018).

چالش‌ها: افزایش خسارات ناشی از تغییرات آب‌وهوایی فشار بر سیستم Cat Nat را تشدید کرده و بیمه‌گران را به سمت بازنگری در نرخ حق بیمه سوق داده است (Keucheyan, 2023).

مقایسه با ایران: در ایران، فقدان مکانیسم مشابه CCR و وابستگی به صندوق بیمه همگانی با حق بیمه پایین، توان مالی برای جبران گسترده خسارات را محدود می‌کند.

ب) ژاپن: بیمه اجباری زلزله و مشارکت عمومی-خصوصی

چارچوب قانونی: قانون بیمه زلزله ۱۹۶۶، بیمه‌گران را ملزم می‌کند پوشش زلزله را به صورت الحاقی به بیمه آتش‌سوزی ارائه دهند. دولت تا ۹۵٪ خسارات کلان را تضمین می‌کند.

نتایج:

سرعت در پرداخت: پس از زلزله ۲۰۱۱ توهوکو، ۹۰٪ خسارات طی ۳ ماه پرداخت شد (AIR Worldwide, 2019).
مقایسه با ایران: صندوق بیمه همگانی ایران فاقد سازوکار اتکایی کارآمد است و پرداخت‌ها معمولاً با تأخیر همراه است (Malekizadeh & Nasehi, 2023).

ج) آمریکا: برنامه ملی بیمه سیل (NFIP) و چالش‌های تنظیم‌گری
چارچوب قانونی: NFIP به عنوان برنامه فدرال، پوشش سیل را برای مناطق پرخطر اجباری می‌کند. بیمه‌گران خصوصی تحت نظارت FEMA عمل می‌کنند.

نتایج:

پوشش ناکافی: تنها ۳۰٪ خانوارهای مناطق سیل‌خیز تحت پوشش هستند (Kousky, 2019).
چالش‌ها: افزایش خسارات ناشی از تغییرات اقلیمی و خروج بیمه‌گران خصوصی از بازارهای پرریسک.
مقایسه با ایران: در ایران، عدم الزام به بیمه سیل و اتکای دولت به کمک‌های پس از فاجعه، بار مالی را بر بیمه عمومی افزایش می‌دهد.

۲. چالش‌های قانونی ایران در مقایسه با کشورهای پیشرو
بار اثبات بر بیمه‌گذار: مطابق ماده ۱۹-۲۲ قانون بیمه ایران، اثبات وقوع حادثه بر عهده بیمه‌گذار است، در حالی که در فرانسه و آمریکا، اسناد دولتی این نقش را ایفا می‌کنند.
ضعف در شفافیت قراردادهای:

ایران: مفاد مبهم قراردادهای (مانند تعریف «قوه قاهره») امکان انکار مسئولیت توسط بیمه‌گران را فراهم می‌کند (Ahmadi, 2012).
ژاپن: تعاریف دقیق خطرات (مثلاً تفکیک زلزله از سونامی) از اختلافات حقوقی می‌کاهد.
نقش حاکمیت در مقایسه با بخش خصوصی:

در ایران ۸۰٪ پوشش بلایا توسط دولت تأمین می‌شود، در حالی که در فرانسه و آمریکا، بیمه‌گران خصوصی ۶۰-۷۰٪ خسارات را پرداخت می‌کنند.

تأثیر تغییرات اقلیمی:

کشورهای پیشرو (مانند استرالیا) با بازنگری سالانه نرخ حق بیمه، خود را با ریسک‌های مرکب تطبیق می‌دهند، در حالی که ایران فاقد مدل‌های ارزیابی ریسک پویاست (Gissing et al, 2022).

۳. خلاءهای پژوهشی و پیشنهادها

خلاءهای پژوهشی:

- عدم تحلیل تطبیقی مکانیسم‌های مسئولیت بیمه‌گر در پرداخت خسارات مرکب (مثلاً سیل-زلزله).
- غفلت از نقش فناوری‌های نوین (مانند بیمه پارامتریک) در تسریع پرداخت خسارت.

پیشنهادهای:

- اصلاح قانون بیمه: الزام بیمه‌گران به پذیرش بار اثبات وقوع بلایا (الگو برداری از فرانسه).
 - ایجاد صندوق اتکایی ملی: با مشارکت بیمه‌گران خصوصی و بین‌المللی برای پوشش ریسک‌های کلان.
 - آموزش عمومی: افزایش آگاهی درباره بیمه‌های اجباری و کاهش رفتارهای مخاطره‌آمیز.
 - الگو برداری از بیمه اجباری زلزله ژاپن برای الزام پوشش خطرات خاص در مناطق پرخطر ایران (مانند زلزله در تهران).
- سیستم‌های بیمه بلایای طبیعی در کشورهای پیشرو بر سه پایه مسئولیت بیمه‌گر محور، شفافیت قانونی و مشارکت بخش خصوصی استوارند، در حالی که در ایران، تمرکز بر نقش دولت و ضعف در تعهدات بیمه‌گران، کارایی سیستم را کاهش داده است. بازنگری در قوانین بیمه‌ای با الهام از مدل‌های موفق (مانند Cat Nat فرانسه) و تقویت نظارت بر عملکرد بیمه‌گران، گام کلیدی برای کاهش شکاف پوشش بیمه‌ای در ایران است. در جدول (۱)، بررسی تطبیقی مسئولیت بیمه‌گر در ایران، فرانسه، ژاپن و آمریکا انجام شده است. در ایران،

نقش بخش خصوصی در پوشش بیمه بلایای طبیعی بسیار محدود است و درصد ناچیزی از پوشش‌ها توسط این بخش فراهم می‌شود. صندوق بیمه همگانی حوادث طبیعی (GIFND)، که در سال ۱۳۹۹ تأسیس شد، به‌طور عمده توسط دولت مدیریت می‌شود و بیشتر منابع آن از بودجه دولتی و حق بیمه‌های دریافتی تأمین می‌شود (Malekizadeh et al, 2024). با این حال، بخش خصوصی، به‌ویژه شرکت‌های بیمه، نقش محدودی در پرداخت خسارات ایفا می‌کند، و بیشتر سیاست‌های بیمه توسط صندوق دولتی پوشش داده می‌شوند (Al Jazeera, 2019). در مقابل، در فرانسه، سیستم Cat Nat که در سال ۱۹۸۲ تأسیس شد، مشارکت قابل توجهی از بخش خصوصی را در بر می‌گیرد، به‌طوری که حدود ۶۰ درصد از خسارات توسط بیمه‌گران خصوصی پرداخت می‌شود، در حالی که دولت از طریق صندوق بازپرداخت مرکزی (CCR) ریسک‌های کلان را تضمین می‌کند (Boccard, 2018). در ژاپن، بیمه زلزله اجباری است و بیمه‌گران خصوصی نقش مهمی در ارائه این پوشش‌ها ایفا می‌کنند، به‌طوری که حدود ۵۰ درصد از پوشش‌ها توسط بخش خصوصی فراهم می‌شود، در حالی که دولت تا ۹۵ درصد ریسک‌های کلان را تضمین می‌کند (AIR Worldwide, 2019). در ایالات متحده، برنامه ملی بیمه سیل (NFIP) یک برنامه فدرال است، اما بیمه‌گران خصوصی در فروش و مدیریت سیاست‌ها نقش کلیدی دارند و حدود ۷۰ درصد از عملیات برنامه توسط آنها انجام می‌شود (Kousky, 2019). این تفاوت‌ها نشان‌دهنده تنوع ساختارهای بیمه‌ای در مدیریت ریسک بلایای طبیعی در کشورهای مختلف است.

جدول ۱. تطبیق مسئولیت بیمه‌گر در ایران، فرانسه، ژاپن و آمریکا

معیار	ایران	فرانسه (Cat Nat)	ژاپن	آمریکا (NFIP)
بار اثبات	بر عهده بیمه‌گذار	اسناد دولتی	بیمه‌گر	بیمه‌گر
نقش بخش خصوصی	تخمین ۱۰٪	۶۰٪	۵۰٪	۷۰٪
پوشش ریسک‌های کلان	صندوق همگانی	صندوق بازپرداخت (CCR)	تضمین ۹۵٪ دولتی	برنامه فدرال
منبع	بر اساس ساختار بازار و گزارش‌های خبری (Al Jazeera, 2019)	(Boccard, 2018)	(AIR Worldwide, 2019)	(Kousky, 2019)

مقایسه ایران و کشورهای جهان: تعهدات، چالش‌ها و راهکارهای قانونی

بلایای طبیعی در جهان و ایران باعث شده است که شکاف‌های پوشش بیمه‌ای آشکارتر شود. بیمه بلایای طبیعی ابزاری کلیدی برای جبران خسارات است، اما چالش‌هایی مانند هزینه‌های بالای حق بیمه و محدودیت پوشش‌ها وجود دارد. ایران از نظر حوادث طبیعی در رده کشورهای پر حادثه قرار دارد و هر ساله خسارت‌های گسترده‌ای را متحمل می‌شود. استفاده از سازوکار بیمه‌ای برای جبران خسارت‌های سیل و زلزله در ایران غفلت شده است. شرکت‌های بیمه باید با توسل به تکنیک‌های ویژه، خطرهای بیمه‌پذیر را پوشش دهند و تعهدات خود را به نحوی تنظیم کنند که در صورت وقوع حادثه امکان جبران خسارت وجود داشته باشد. همچنین، مشارکت جامعه در جبران خسارت باید فراهم شود (khajeh et al, 2023; shahpari et al, 2016; harurani, 2011; Bukharaei, 2019).

۱. چالش‌های قانونی - حقوقی در پرداخت خسارت ناشی از بلایای طبیعی

اثبات حادثه: در نظام حقوقی ایران، اثبات وقوع حادثه در ابتدا به عهده بیمه‌گذار است؛ اما در مواردی که شرایط اضطراری یا غیرقابل پیش‌بینی باشد، بار اثبات ممکن است به بیمه‌گر منتقل شود. در قوانین کشورهای پیشرفته مانند فرانسه و آمریکا، شفافیت قراردادهای به نحوی است که بیمه‌گر در تعیین و پرداخت خسارت نقش فعال‌تری دارد و بار اثبات در اغلب موارد بر دوش او قرار می‌گیرد (Keucheyan, 2023; Guillier, 2017; Boccard, 2018; Ahmadi, 2012; gesmati tabrizi, 2021). ضعف قرارداد: در ایران، چنانچه نقصی در مفاد قرارداد باشد، به علت ضعف قوانین حمایتی، بیمه‌گذار متضرر خواهد شد. اما در برخی از کشورهای اروپایی، قوانین به نفع بیمه‌گذار است و شکاف‌های قراردادی به ضرر بیمه‌گر تفسیر می‌شود (Ahmadi, 2012).

۲. تعهدات بیمه‌گر در ایران و جهان

ایران: تعهدات بیمه‌گر عمدتاً محدود به سقف قرارداد و بر اساس قوانین و آیین‌نامه‌های مصوب بیمه مرکزی است. با توجه به حمایت دولت در بلایای طبیعی، پرداخت‌ها گاهی با تأخیر یا تحت پوشش‌های دولتی صورت می‌گیرد. پوشش بلایای طبیعی در بیمه‌های تجاری معمولاً اختیاری است و این چالش بزرگی برای گسترش بیمه است (Afkar et al, 2020). ژاپن: تعهدات بیمه‌گر در کشورهایی مانند آمریکا یا ژاپن شامل بیمه‌های خاص برای حوادث طبیعی است (مانند سیل، زلزله و توفان) که به صورت اجباری یا نیمه‌اجباری ارائه می‌شود. در این کشورها، دولت نقش نظارتی و تنظیم‌گری را دارد و بخش اعظم هزینه‌ها از بیمه‌های خصوصی تأمین می‌شود (AIR Worldwide, 2019; Kousky, 2019).

ایران: خدمات حمایتی بیشتر تحت نظر دولت است. صندوق بیمه بلایای طبیعی که حق بیمه پایینی دریافت می‌کند، در عمل با مشکلات مالی و اجرایی مواجه است (Malekizadeh and Nasehi, 2023; ghesmati tabrizi, 2022). فرانسه و آمریکا: در این کشورها، بیمه‌های تجاری با نظارت شدید دولتی و استانداردهای جهانی ارائه می‌شوند. پرداخت‌ها سریع‌تر، شفاف‌تر و مطابق تعهدات قانونی است. در فرانسه، بخش خصوصی همراه با حمایت‌های دولت به جبران خسارات می‌پردازد. طرح‌های این کشور شامل رتبه‌بندی مناطق پرخطر و یارانه‌های حمایتی است، اما پوشش بیمه هنوز به سطح مطلوب نرسیده و نگرانی‌هایی درباره تغییرات اقلیمی وجود دارد. ایالات متحده از طریق برنامه‌های دولتی نظیر NFIP، نقش فعالی در بیمه بلایای طبیعی ایفا می‌کند. این مدل مزایای پوشش گسترده و مدیریت هماهنگ در سطح ملی را دارد، اما به دلیل پیچیدگی و ماهیت غیرتصادفی خطرات، چالش‌هایی نظیر افزایش هزینه‌ها و خروج بیمه‌گران خصوصی ایجاد شده است. در آمریکا، برنامه فدرال NFIP برای پوشش سیل ارائه شده که نمونه موفق‌تری از مشارکت دولت و بخش خصوصی است (Boccard, 2018; Guillier, 2017; Kousky, 2019).

۴. چالش حقوقی در اثبات بلایای طبیعی

در ایران، اثبات این که حادثه مشمول بلایای طبیعی است، به عهده بیمه‌گذار گذاشته می‌شود که می‌تواند فرآیند پرداخت خسارت را طولانی کند. در کشورهای پیشرفته، معمولاً اسناد معتبر دولتی (مانند گزارش هواشناسی یا اعلامیه اضطراری) به صورت خودکار، بلایای طبیعی را تأیید می‌کنند و نیازی به اثبات مستقل توسط بیمه‌گذار نیست. پوشش بلایای طبیعی در ایران عمدتاً بر عهده حاکمیت است و صندوق بلایای طبیعی با هدف حمایت از دولت ایجاد شده است. حق بیمه دریافتی برای پوشش بلایای طبیعی بسیار اندک است که نشان‌دهنده اولویت دولت بر پوشش گسترده و حمایت اجتماعی است. در بیمه‌های بازرگانی، پوشش بلایای طبیعی معمولاً به صورت اختیاری و به عنوان استثنا در قراردادهای ذکر می‌شود. یکی از چالش‌های اصلی، اثبات اینکه خسارت وارده ناشی از بلای طبیعی بوده و تحت پوشش بیمه قرار دارد است. در صورت وجود ضعف در قرارداد بیمه، مسئولیت معمولاً متوجه بیمه‌گذار خواهد بود (Dehghan et al, 2018; Ebrahimi Khousefi et al, 2022).

رویکرد کشور ما در پوشش بلایای طبیعی با کشورهای توسعه‌یافته مانند آمریکا و فرانسه متفاوت است. در این کشورها، نقش بخش خصوصی در پوشش بیمه بیشتر است. قوانین و قراردادهای بیمه در ایران با کشورهای دیگر متفاوت است و این تفاوت‌ها می‌تواند بر میزان پوشش و تعهدات بیمه‌گران تأثیر بگذارد. در ایران، دولت نقش اصلی را در پوشش بلایای طبیعی ایفا می‌کند و بخش خصوصی نقش کمتری دارد. برای بهبود وضعیت پوشش بلایای طبیعی در ایران، نیاز به اصلاح قوانین بیمه‌ای و حمایت بیشتر از بیمه‌گذاران، شفاف‌سازی تعهدات بیمه‌گر و بیمه‌گذار، الگوبرداری از کشورهای موفق در تنظیم قراردادهای و نظارت بر اجرای تعهدات و تقویت نقش بخش خصوصی در این حوزه است (Dehghan et al, 2018; Malekizadeh et al, 2024; Boccard, 2018; Guillier, 2017; Kousky, 2019).

با توجه به افزایش ریسک بلایای طبیعی و نقصان نظام بیمه‌ای در ایران، تحلیل تطبیقی مسئولیت بیمه‌گران در ایران با کشورهای پیشرو (فرانسه، ژاپن، آمریکا) ضروری است. این بخش به شناسایی چالش‌های کلیدی ایران و ارائه راهکارهای قانونی مبتنی بر تجارب جهانی می‌پردازد.

۱. چالش‌های کلیدی ایران در مسئولیت بیمه‌گری بلایای طبیعی

- بار اثبات بر دوش بیمه‌گذار:
 - مطابق مواد ۱۹-۲۲ قانون بیمه ایران، بیمه‌گذار موظف است وقوع حادثه طبیعی را اثبات کند. این فرآیند طولانی و پیچیده، پرداخت خسارت را به تأخیر می‌اندازد (Ahmadi, 2012).
 - مقایسه با فرانسه: در سیستم Cat Nat، اسناد دولتی (مانند اعلامیه‌های فاجعه) به صورت خودکار بلایا را تأیید می‌کنند و نیازی به اثبات مستقل نیست (Boccard, 2018).
- ضعف قراردادهای بیمه‌ای:
 - مفاد مبهم در تعریف «بلایای طبیعی» و «قوه قاهره» امکان تفسیر یکطرفه به نفع بیمه‌گر را فراهم می‌کند.
 - مقایسه با ژاپن: قانون بیمه زلزله ۱۹۶۶، تعاریف دقیقی از خطرات (زلزله، سونامی) ارائه می‌دهد و پوشش اجباری را الزام می‌کند (AIR Worldwide, 2019).

- وابستگی به دولت و کم‌رنگی بخش خصوصی:
 - ۹۰٪ پوشش خسارات در ایران توسط دولت تأمین می‌شود، در حالی که صندوق بیمه همگانی با حق بیمه پایین، منابع مالی ناکافی دارد (Malekizadeh & Nasehi, 2023).
 - مقایسه با آمریکا: برنامه ملی بیمه سیل (NFIP) با مشارکت بیمه‌گران خصوصی و نظارت فدرال، پوشش سریع و شفافی ارائه می‌دهد (Kousky, 2019).
 - عدم انطباق با تغییرات آب‌وهوایی:
 - ایران فاقد مدل‌های پویای ارزیابی ریسک برای بلایای مرکب (مانند سیل-زلزله) است.
 - مقایسه با استرالیا: استفاده از بیمه پارامتریک بر پایه داده‌های ماهواره‌ای، پرداخت خسارت را به محض وقوع حادثه تسهیل می‌کند (Gissing et al, 2022).
 - ۲. راهکارهای قانونی مبتنی بر تجارب جهانی
 - انتقال بار اثبات به بیمه‌گر:
 - الگوگیری از فرانسه: اصلاح قانون بیمه به‌منظور الزام بیمه‌گران به پذیرش اسناد دولتی (مانند گزارش سازمان هواشناسی) به‌عنوان مدرک وقوع حادثه.
 - مثال: در طوفان‌های اخیر فرانسه، اعلامیه‌های وزارت محیط زیست بلافاصله پرداخت خسارت را فعال می‌کند (Keucheyan, 2023).
 - شفاف‌سازی تعهدات در قراردادهای:
 - الگوگیری از ژاپن: تدوین فهرست استاندارد خطرات بیمه‌پذیر (زلزله، سیل، طوفان) و حذف ابهامات از مفاهیمی مانند «قوه قاهره».
 - مثال: در ژاپن، تفکیک خطر «زلزله» از «سونامی» از اختلافات حقوقی جلوگیری می‌کند.
 - تقویت مشارکت بخش خصوصی:
 - الگوگیری از آمریکا: ایجاد صندوق اتکایی ملی با مشارکت بیمه‌گران داخلی و بین‌المللی برای پوشش ریسک‌های کلان.
 - مثال: برنامه NFIP در آمریکا با جذب سرمایه خصوصی، سالانه بیش از ۵ میلیارد دلار خسارت را پوشش می‌دهد.
 - ادغام فناوری در پرداخت خسارت:
 - الگوگیری از استرالیا: استفاده از بیمه پارامتریک مبتنی بر شاخص‌های اقلیمی (مانند شدت بارش) برای تسریع پرداخت‌ها.
 - مثال: پس از سیل ۲۰۲۲ استرالیا، بیمه‌گران طی ۷۲ ساعت ۷۰٪ خسارات را پرداخت کردند (Le et al, 2024).
 - الزام به بیمه اجباری برای مناطق پرخطر:
 - الگوگیری از اتحادیه اروپا: تصویب قانونی برای الزام بیمه اجباری سیل و زلزله در استان‌های پرخطر (مانند خوزستان و گلستان).
 - مثال: در فرانسه، بیمه اجباری سیل برای تمام ساختمان‌های مسکونی در مناطق سیل‌خیز اعمال می‌شود (Guillier, 2017).
- ایران با الهام از تجارب موفق جهانی می‌تواند با اصلاح چهارچوب قانونی، مسئولیت بیمه‌گران را شفاف‌سازی کرده و نظام بیمه بلایای طبیعی را کارآمدتر سازد:
۱. اصلاح ماده ۱۹-۲۲ قانون بیمه: انتقال بار اثبات به بیمه‌گر با استناد به اسناد دولتی.
 ۲. تدوین قانون بیمه اجباری بلایا: الزام پوشش سیل و زلزله در مناطق پرخطر با مشارکت بخش خصوصی.
 ۳. ایجاد صندوق اتکایی ملی: جذب سرمایه بین‌المللی برای پوشش ریسک‌های کلان.
 ۴. استفاده از فناوری‌های نوین: پیاده‌سازی بیمه پارامتریک برای کاهش زمان پرداخت خسارت.

این راهکارها نه تنها مسئولیت بیمه‌گران را در ایران به سطح استانداردهای جهانی نزدیک می‌کند، بلکه تاب‌آوری جامعه در برابر بلایای طبیعی را افزایش می‌دهند.

جمع‌بندی و پیشنهادها

بررسی تطبیقی مدل‌های جبران خسارت در کشورهای مختلف نشان می‌دهد که رویکرد جامع و سیستماتیک برای مدیریت ریسک بلایای طبیعی وجود دارد. این رویکرد مبتنی بر ایجاد صندوق‌های تخصصی حوادث طبیعی و تدوین قوانین بیمه‌ای کارآمد است. کشورهای زلزله‌خیز و صنعتی با تأسیس «صندوق حوادث طبیعی فاجعه‌آمیز»، راهکاری منسجم برای مقابله با آثار ویرانگر بلایای طبیعی ایجاد کرده‌اند. منابع مالی این صندوق‌ها از دو مسیر اصلی تأمین می‌شود: بودجه عمومی دولت و عوارض پرداختی بیمه‌گذاران. نکته کلیدی در این مدل، تنوع پوشش‌های بیمه‌ای است که شامل بیمه‌های اجباری (مانند بیمه اماکن مسکونی) و اختیاری می‌شود. همچنین، تقسیم‌بندی خطرات براساس شدت و احتمال وقوع، رویکردی تخصصی است که در بسیاری از کشورها اجرا می‌شود. در ایران نیز «صندوق بیمه حوادث طبیعی» ایجاد شده، اما نیاز به بازنگری و تکمیل مدل‌های موجود برای ارتقای کارآمدی و پوشش جامع‌تر ضروری به نظر می‌رسد. در مجموع، استقرار نظام جامع مدیریت ریسک بلایای طبیعی با رویکرد مشارکتی و چندجانبه، راهکار اساسی برای کاهش خسارات و افزایش تاب‌آوری جامعه است.

در ایران، با وجود تلاش‌های حاکمیت برای پوشش بلایای طبیعی، چالش‌هایی مانند ضعف قراردادهای، نبود شفافیت در تعهدات و تأخیر در پرداخت‌ها وجود دارد. در مقایسه با کشورهای نظیر آمریکا و فرانسه، قوانین ایران نیاز به اصلاح و ارتقاء دارد تا مسئولیت بیمه‌گر و بیمه‌گذار متوازن‌تر شود. در بسیاری از کشورها، مسائل قانونی نظیر تعیین مسئولیت اثبات وقوع حادثه، محدودیت پوشش‌ها، و افزایش حق بیمه‌ها به دلیل تغییرات آب و هوایی از موانع اصلی بهره‌گیری کامل از سیستم بیمه بلایای طبیعی است. با توجه به ماده ۹۵۳ قانون مدنی و تلاش‌های گسترده برای توسعه پوشش بیمه‌ای، بلایای طبیعی همچنان از جبران کامل خسارات در چارچوب بیمه‌ای فعلی برخوردار نیستند. رابطه سببیت در بلایای طبیعی پیچیده است؛ چرا که بسیاری از این بلایا ذیل قوه قاهره طبقه‌بندی می‌شوند و از این رو تحت پوشش بیمه قرار نمی‌گیرند. در برخی موارد اثبات رابطه سببیت میان بلایای طبیعی و اقدامات بیمه‌گذار یا عوامل آن به دلیل ماهیت طبیعی این بلایا دشوار است. برای بهبود این وضعیت، پیشنهاد می‌شود تعاریف واضحی برای پوشش‌های بیمه‌ای تدوین شود، شرایط و استثنائات قراردادهای بازنگری شود و همکاری بین دولت و بخش خصوصی تقویت شود.

منابع

- Abbasloo, B., & Karami Ghahi, M. (2014). The rule of subrogation in insurance law. *Insurance Research Journal*, 4(1), 147-161. (14 pages). [In Persian]
- Afkar, H., Khodabakhshi, A., & Seyyedzadeh Sani, S. M. (2020). Identifying the insurer's liability in the criminal process. *Insurance Research Journal (Insurance Industry)*, 35(1), 215-242. SID. <https://sid.ir/paper/408560/fa>. (28 pages). [In Persian]
- Al Jazeera. (2019). Iran: Deadly floods highlight need for 'natural disasters' fund. Al Jazeera.
- Aghakouchak, A.; Chiang, F.; Huning, L. S.; Love, C. A.; Mallakpour, I.; Mazdiyasni, O.; Moftakhari, H.; Papalexiou, S. M.; Ragno, E.; Sadegh, M. (2020). Climate extremes and compound hazards in a warming world. *Annual Review of Earth and Planetary Sciences*, 48 (1), 519–548
- Ahmadi, K. (2012). The effect of principles and rules of insurance rights to prove civil liability for natural disasters. *Insurance Journal*, 2 (1), 45-53. (16 pages). [In Persian]
- Air Worldwide. (2019). Demand Surge Perspective on the Canterbury Earthquake Sequence. <https://www.air-worldwide.com/publications/white-papers/demand-surge-perspective-on-the-canterbury-earthquake-sequence/>.

- Babaei, I. (2019). The Concept of Civil Liability, Research and Development Quarterly in Comparative Law, 3(6), 11-29. (19 pages). [In Persian]
- Berlemann, M.; Eurich, M. (2021). Natural hazard risk and life satisfaction – Empirical evidence for hurricanes. *Ecol. Econom.* 190 (C). (11 pages).
- Boccard, N. (2018). Natural disasters over France a 35 years assessment. *Weather and Climate Extremes.* 22. 59-71, (13 pages).
- Bokharaei, R. (2019). A study of flood insurance in Iran and selected countries. Insurance Research Institute, Central Insurance of Iran. (140 pages). [In Persian]
- Booth, K.; Kendal, D. (2020). Underinsurance as adaptation: Household agency in places of marketisation and financialisation. *Environ. Plann. A Econ. Space* 52 (4), 728–746. (14 pages).
- Bradt, J.T.; Kousky, C.; Wing, O.E. (2021). Voluntary purchases and adverse selection in the market for flood insurance. *J. Environ. Econ. Manage.* 110, 102515. (10 pages).
- Dehghan, A., Fahimi, A., & Farniya, P. (2018). Securitization of natural disaster insurance in Iran's insurance industry. *Investment Science*, 7(27), 277-298. (21 pages). [In Persian]
- Ebrahimi Khousefi, M., Pourasghar Sangachin, F., & Ebrahimi Khousefi, Z. (2022). Natural disasters in Iran: Challenges facing the country during the seventh development plan. *Interdisciplinary Studies in Humanities Quarterly*, 15(1), 67-94. doi: 10.22035/isih.2023.4485.4459. (33 pages). [In Persian]
- Ghesmati Tabrizi, A. (2022). The compensation system in the general natural disaster insurance fund. *Private Law Research*, 10(37), 179-210. doi: 10.22054/jplr.2022.64636.2626. (32 pages). [In Persian]
- Gissing, A. (2020). 2019/2020 Australian bushfire season. *Risk Frontiers Newsletter*, 19.
- Gissing, A., Timms, M.; Browning, S.; Crompton, R.; Mcaneney, J. (2022). Compound natural disasters in Australia: a historical analysis. *Environmental Hazards*. 21. 1-15. (16 pages).
- Guillier, F. (2017). French Insurance and Flood Risk: Assessing the Impact of Prevention Through the Rating of Action Programs for Flood Prevention. *International Journal of Disaster Risk Science*. 8. 284–295, (12 pages).
- Herourani, H. (2011). A study of natural disaster insurance experiences in selected countries and the provision of appropriate solutions for Iran. *Monthly Journal of Expert Reports of the Islamic Republic of Iran Parliament Research Center*, 19(7). (58 pages). [In Persian]
- Hosseini Zahmatkesh, R.S.; Vaziri, M.; Yaghouti, E.(2021). Investigating Government Civil Liability In Compensating For Natural Hazards And The Role Of Crisis Management In Reducing It (Flood case study). *MLJ*; 15 :621-630. (10 pages). [In Persian]
- Iorns, C. (2020). Case Studies on Insurance and Compensation after Natural Disasters. Victoria University of Wellington Legal Research Paper No. 64/2020, 2-6. (43 pages).
- Karimi, A. (2023), General Insurance, Tehran, Publisher: Insurance Research Institute affiliated with the Central Insurance of the Islamic Republic of Iran. 81-82. (468 pages). [In Persian]
- Keucheyan, R. (2023). The Environment Making State and Climate Change: The French Cat Nat Reinsurance Scheme Under Strain. *Antipode*. 55. 506-526. (21 pages).
- Khajeh, M., Raei, M., & Ansari Mehryari, A. (2023). Commitment to international cooperation in the event of disasters. *Legal Research*, 22(55), 49-80. doi: 10.48300/jlr.2022.345764.2077. (32 pages). [In Persian]
- Kousky, C. (2019). The Role of Natural Disaster Insurance in Recovery and Risk Reduction. *Annual Review of Resource Economics*. 11. 399-418. (20 pages).

- Kunreuther, H. (1966). The case for comprehensive disaster insurance. *Journal of Law & Economics*, 11, 133-43. (31 pages).
- Le, T., Melser, D.; Ruthbah, Ummul. (2024). Climate change and its impact on home insurance uptake in Australia. *Ecological Economics*. 222. (13 pages).
- Makarem Shirazi, N. (1991). *Qawa'id fiqhiya* (Vol. 1). Qom, Iran: Madrasa al-Imam Ali ibn Abi Talib.
- Malekizadeh, H.; Nasehi, A.; Poursaid, R. (2024). Civil liability without the fault of the government in natural disasters. *Sociology of Culture and Art*, (),-, (16 pages). [In Persian]
- Malekizadeh, H.; Nashi, A. (2023). Compensation for natural disasters on the basis of collective civil responsibility (Analytical study of the law establishing the General Insurance Fund of Natural Disasters approved on 8/5/1399), *Iranian Political Sociology Monthly*, 5(6): 1968-1981, (15 pages). [In Persian]
- March, A. (2016). Integrated Planning to Reduce Disaster Risks: Australian Challenges and Prospects. *Built Environment*. 42. 158-173. (16 pages).
- Mohaghegh Damad, S. M. (2014). *Qawa'id Fiqh (Civil Section)*. Tehran: Islamic Sciences Publishing Center.
- Monti, A. (2010). Survey of Country Approaches, in *Financial Management of Large-Scale Catastrophes*, OECD Publishing, Paris, 41 – 142 .(102 pages).
- Moradifar, B.; Sheikh Al-Maluk, H.; Bagharabadi, F. (2021). The requirements of revising the civil responsibility for the damages caused by natural disasters to citizens in Iran (an approach based on citizenship rights and good crisis governance), *Iranian Political Sociology Monthly*, 3 (4): 3433-3450, (18 pages). [In Persian]
- Najafi, M. H. (2020). *Jawahir al-Kalam fi Sharh Sharai' al-Islam*. Tehran: Dar al-Kutub al-Islamiyyah. [In Persian]
- Pagano, A.J.; Feofilovs, M.; Romagnoli, F. (2018). The relationship between insurance companies and natural disaster risk reduction: overview of the key characteristics and mechanisms dealing with climate change. *Energy Procedia*. 147. 566-572. (7 pages).
- Paleari, S. (2019). Disaster risk insurance: A comparison of national schemes in the EU-28. *International Journal of Disaster Risk Reduction*. 35 (1). 101059. (12 pages).
- Rastgoo, H.; Abbasi, E.; Bijani, M. (2024). Analysis of agricultural insurance vulnerability in the face of natural disasters: Insights from Iran. *Environmental and Sustainability Indicators*. 23. 100429. (13 pages).
- Rezaei, G., & Abedi, M. (2022). A comparative study of the basis of civil responsibility in Imami jurisprudence, Iranian and Afghan law. *Journal of Penal and Criminological Findings*, 1(1), 3-22. (18 pages). [In Persian]
- Sabat, G. A. (2018). Familiarity with insurance, Tehran, Publisher: Insurance Research Institute affiliated with the Central Insurance of the Islamic Republic of Iran. 40-60. (100 pages). [In Persian]
- Shahid Thani, Z. (1992). *Masalik al-afham*. Qom, Iran: Mu'assasat al-Ma'arif al-Islamiyah.
- Shahpari, G., Sadeghi, H., Assari, A., & Hasanzadeh, M. (2016). Insurance, an effective solution for natural disaster management. *Environmental Risk Management*, 3(4), 345-364. SID. <https://sid.ir/paper/513360/fa>. (20 pages). [In Persian]
- Shamsi, J., & Soltani, M. (2020). Insurer's liability towards the driver responsible for the accident in the new compulsory insurance law. *Insurance Research Journal (Insurance Industry)*, 35(2), 205-228. (23 pages). [In Persian]
- Shaykh Mufid, M. (1993). *Al-Muqni'a*. Qom, Iran: Kongreh-e Hezareh-ye Shaykh Mufid.

- Sheehan, B.; Mullins, M.; Shannon, D.; Mccullagh, O. (2023). On the benefits of insurance and disaster risk management integration for improved climate-related natural catastrophe resilience. *Environment Systems and Decisions*. 43. 1-10. (10 pages).
- SWISS, RE. (2018). At USD 144 billion, global insured losses from disaster events in 2017 were the highest ever, sigma study says. https://www.swissre.com/media/news-releases/2018/nr201804.10_sigma_global_insured_loses_highest_ever.html
- SWISS, RE. (2019). Global catastrophes caused USD 56 billion insured losses in 2019, estimates Swiss Re Institute. <https://www.swissre.com/media/news-releases/nr-20191219-global-catastrophes-estim.ate.html>
- van den Bergh, J.; Bouwer, L. (2010). Climate Change and Increased Risk for the Insurance Sector: A Global Perspective and an Assessment for the Netherlands. *Natural Hazards*. 52. 577-598. (22 pages).

روابط مستند
مستند
مستند